

Jõukus, ebavõrdsus ja sotsiaalne polariseerumine Euroopa Liidus

Euroopa vaesusvastase võrgustiku (EAPN)
selgitustekst nr 3

2011

EUROPEAN ANTI POVERTY NETWORK

Jõukus, ebavõrdsus ja sotsiaalne polariseerumine Euroopa Liidus

Euroopa vaesusvastase võrgustiku (EAPN)
selgitustekst nr 3

2011

Seda väljaannet toetab Euroopa Liidu tööhõive ja sotsiaalse solidaarsuse programm PROGRESS (2007–2013).

Programmi juhib Euroopa Komisjoni tööhõive, sotsiaalküsimuste ja võrdsete võimaluste peadirektoraat, mis asutati Euroopa Liidu tööhõive ja sotsiaalküsimuste valdkonna eesmärkide elluviimise rahaliseks toetamiseks vastavalt sotsiaalvaldkonna tegevuskavale, toetamaks Lissaboni strateegia eesmärkide saavutamist neis valdkondades.

Seitsmeks aastaks koostatud programm käsitleb kõiki huvirühmi, kes saavad kaasa aidata kohaste ja tõhusate tööhõive ja sotsiaalküsimuste õigusaktide ja poliitikate väljatöötamisele EU-27 ja EFTA-EEA raames ning ELi kandidaat- ja eelkandidaatriikides.

Programmi PROGRESS missioon on tugevdada ELi panust liikmesriikide võetud kohustuste täitmise toetamisse.

PROGRESS aitab kaasa järgmiste valdkondade arendamisele:

- *analüüside ja tegevusnõuannete pakkumine programmi PROGRESS valdkondades;*
- *ELi õigusaktide ja tegevuspoliitikate elluviimise seire ja aruandlus programmi PROGRESS valdkondades;*
- *ELi eesmärkide ja prioriteetide alaste tegevuspoliitikate edastamise, õppimise ja toetamise edendamine liikmesriikides;*
- *huvirühmade vaadete ning laiemal avalikkusel vaadete edastamine.*

Täiendavat teavet programmi kohta saab veebilehelt <http://ec.europa.eu/progress>

Sellesse väljaandesse koondatud teave ei pruugi tingimata kajastada Euroopa Komisjoni seisukohta või arvamust.

Nimetatud dokument on EAPNi selgitustekstinimeliste väljaannete seeria 3. osa. Selgitustekstide eesmärk on tutvustada ELi vaesusteemalises arutluses prioriteeti omavaid peamisi teemasid ja debatte arusaadavas igapäevakeeles. Tekstid on suunatud peamiselt kodanikuühiskonna vabaühendustes töötavatele inimestele, aga ka kõigile teistele, keda huvitab, kuidas toimida vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks Euroopa Liidus.

Tänuavaldused fotode eest:

Esikaas: „Garanteeritud sissetulek... kogu eluks!“, © Alex Firmani, Vancouver, Kanada, 10/2006, www.flickr.com/photos/alexfirmani/2239464405/; „Kui jõuline on raha, mis kasvab ja hävitab ilusaid asju“, © Sergio-Aires, 04/2008, <http://eu-nao-sou-eu.blogspot.com/2008/05/fora-da-grana-que-ergue-e-destricoisas.html>; „Ära unusta lõhet“ © Emanuel Batalha, 12/08/2007, <http://1020mm.blogspot.com/2007/08/mind-gap.html>; „Päev“, © Donald Weber/VII Network, 26. märts 2010, <http://magazine.viiphoto.com/day/show/2010-03-26>. Lk 6: „Kontrast rikka ja vaese vahel“, © Eddie Chan, Toronto, Ontario, Kanada, 19. juuli 2010, www.flickr.com/photos/chane4/4814498767/; ajakirja Financial Times esikaas: „Kuidas seda kulutada?“ väljaanne 207, 10/2008, www.ft.com/cms/f0f6f146-b4c9-11dd-b780-0000779fd18c.html; „Jõulud Pariisis“ © Catriona67, 23/12/2010, www.flickr.com/photos/75558758@N00/5337326668/in/photostream/ Lk 8: „Terrass Brüsselis“, © Jean van Courtois, Brandpunt 23. www.brandpunt23.com; Amsterdamis peetava Millionaire Fairi reklaam, 2010 © GMG Millionaire B.V., www.miljonairfair.nl; „Näota massid“ © J. Matty, Pariis, 12/03/2008, www.flickr.com/photos/demosthien/3322768238/ Lk 14: „Päev“ © Donald Weber/VII Network, 26. märts 2010. Lk 16: „Tõkkepuutagune kogukond Londonis“, © Manuel.A.69, 12/09/2010, www.flickr.com/photos/manuel69/4981253941/in/photostream/ Lk 18: „Vene miljardäre pidustused“ © Moscow Millionaire Fair 2007, <http://elitechoice.org/2007/11/27/feast-for-russian-billionaires-moscow-millionaire-fair-2007/> Lk 20: „Palun nautige vaesust“ © Rebecca Lee, Tram 66. Lk 21: „Mina või teine“, © Sergio-Aires, 07/2008, <http://eu-nao-sou-eu.blogspot.com/2008/07/eu-e-o-outro.html?zx=c79fc83ff228b59b>; Lk 23: „A força da grana que ergue e destrói coisas belas“ © Sergio-Aires, 04/2008. Lk 24: „G20 protestant“, © Louise Whittle, fotolaureaat, Euroopa Naiste Surverühmituse näitus: „Minu maailm: feminismi visioonid 21. sajandil“ (2010). Lk 25: Andrew Carnegie, „Jõukuse gospel“, 1889, www.butler-bowdon.com/Andrew-Carnegie-The-Gospel-Of-Wealth Lk 26: © Oolaah, multifilmikodu aktsiaturg, 2011, artiklis „Jõukuse ebavõrdsus hävitab USA ideaalid“ („Wealth Inequality destroys US ideals“), 13/08/2009, <http://oolaah.com/?p=5413> Lk 28: „Rikkad saavad rikkamaks“ © The Titanic Sails at Dawn blog, 02/04/2011, <http://titanicsailsatdawn.blogspot.com/2011/04/of-1-by-1-for-1.html> Lk 30: „Jagamine“ © Megan Russell, 26/09/2007, www.flickr.com/photos/megan_russell/1444187600/ Lk 31: Foto artiklis „A Jurisprudence of Artilects: Blueprint for a Synthetic Citizen, Version 1.1“, osa „Social Cohesion and Division“, fondi Lifeboat Foundation veebileht <http://lifeboat.com/ex/jurisprudence.of.artilects> Lk 32: 2010 „Inimkett vaesuse vastu“ © Christiaan Oyen, Tram66 sotsiaalfotograaf, 19/11/2010, <https://picasaweb.google.com/EAPNpictures/SelectionOfPicsForTheSlideshow#5543060685716253986> Lk 34: Friedensreich Hunderwasser maal „Kujutle homset maailma“, 1998. Tagakaas: „Ära unusta lõhet“, © Emanuel Batalha, 12/08/2007.

EUROOPA VAESUSVASTANE VÕRGUSTIK:
EUROPEAN ANTI-POVERTY NETWORK
RÉSEAU EUROPÉEN DES ASSOCIATIONS DE LUTTE
CONTRE LA PAUVRETÉ ET L'EXCLUSION SOCIALE
SQUARE DE MEEÛS, 18 – 1050 BRUSSELS
TEL : 0032 2 226 58 50 – FAX : 0032 2 226 58 69
E-post : team@eapn.eu

SISUKORD

Sissejuhatus	9
Mis on jõukus?	11
Peamised faktid ja suundumused	17
Kasvav ebavõrdsus ja sotsiaalne polariseerumine.....	21
Parem jaotamine.....	26
Maailma rikkuste jagamine: kuidas edasi minna?	29
Kasutatud kirjandus ja täiendav lugemisvara.....	33

„Vaesusest rääkides ei saa me vaikida rikkusest.“

*Ernst-Ulrich Huster, poliitikateaduste professor,
Saksamaa*

Miks on jõukust, ebavõrdsust ja sotsiaalset polariseerumist tarvis selgitada?

ELi uusima statistika andmetel on täna Euroopas vaesusohus üle 80 miljoni¹ inimese². Uue Euroopa 2020 strateegia raames kasvab see näitaja 120 miljoni vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ohus elava eurooplase³. Vaatamata ELi juhtide lubadusele astuda otsustavaid samme vaesuse seljatamiseks 2010. aastaks, on vaesuses elavate inimeste arv viimasel kümnendil jäänud muutumatuks. Uues Euroopa 2020 strateegias on esmakordselt püstitatud eesmärk vähendada vaesuse ning sotsiaalse tõrjutuse ohus elavate inimeste arvu 2020. aastaks vähemalt 20 miljoni inimese võrra⁴. Samal ajal on miljonäride arv stabiilselt kasvanud ning praegune finantskriis peatas selle protsessi vaid hetkeks.

Vastavalt maailma rikkaid käsitlevale aruandele „World Wealth Report 2010“ on 3 miljoni eurooplase valduses üle 1 miljoni USD rahalisi varasid; nende seas on 20 700 niinimetatud ülikõrge netoväärtusega indiviidi, kelle valduses on rahaliste varadena (v.a kollektisooniesemed, tarbekaubad, püsitarbekaubad ja esmane elukoht) vähemalt 30 miljonit USD⁵. Olemasolevad riiklikud ja rahvusvahelised aruanded kinnitavad samuti sissetuleku jagunemises eksisteerivat ebavõrdsuse kasvu ning 80% ELi elanikkonnast usub, et „lõhe rikaste ja vaeste vahel süveneb järgmise 20 aasta jooksul endiselt“⁶.

1. Enamik vaesusealaseid ELi näitajaid on ära toodud EUROSTATi veebilehel <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> ja iga-aastastes sotsiaalset kaitset ja sotsiaalset kaasamist käsitlevates ühisaruannetes ning nende tugidokumentides, mis asuvad Euroopa Komisjoni veebilehel http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/joint_reports_en.htm. Need näitajad pärinevad Sotsiaalkaitse Komitee (SPC) hinnangust Euroopa 2020 strateegia sotsiaalse mõõtme kohta (2011) ning kajastavad 2009. aasta andmeid (mis põhinevad elanikkonna 2008. aasta sissetulekuandmetel).
2. Vaesusohu määr kajastab leibkondi, kelle puhastulu on alla 60% keskmisest riiklikust sissetulekust.
3. Juunikuus Euroopa Nõukogus kokku lepitud indikaator hõlmab inimesi, kes elavad allpool vaesuspiiri ning kannatavad tõsist materiaalselt puudust, või elavad leibkondades, mille liikmetel pole tööd.
4. Vt Euroopa Nõukogu järeldusi, 17. juuni 2010: www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/115346.pdf
5. Merrill Lynch/Capgemini, „World Wealth Report 2010“, kättesaadav veebilehel www.capgemini.com/insights-and-resources/by-publication/world-wealth-report-2010/
6. Eurobarometer 69, „Avalik arvamus Euroopa Liidus“, kevad 2008.

1990. aastate algusest läbi viidud ebavõrdsuse uurimused räägivad **kasvava sotsiaalse polariseerumise** negatiivsest mõjust iga liikmesriigi ühiskonnas. Negatiivse mõju hulka kuulub tervise- ja sotsiaalprobleemide üldine kasv, suurenevad pinged ja vähenevad sotsiaalne sidusus ning heaolu⁷. Vaeste ja rikaste vahelise järjest kasvava lõhe hävitavat mõju on korduvalt rõhutanud ka Euroopa vaesust kogevate inimeste kohtumiste delegaadid. Vaesust otseselt kogevad inimesed on üleeuroopalistel kohtumistel oluliseks pidanud õiglase jaotamise küsimuste rolli marginaalsust poliitilises tegevuskavas⁸.

Viimase finants- ja majanduskriisi ajal on täheldatud sotsiaalse polariseerumise negatiivse mõju suurenemist. Kasvatav teadlikkust toetavad ka sotsiaaluurimused (vt OECD töödokumendid, Weltbank), siiski puudub sel teemal tõsiseltvõetav debatt. Tõtt-õelda pole ühtki riiki, kus kriisi tagajärjel oleks ellu viidud tõhusaid ja kaalukaid meetmeid jõukuse ja sissetulekute ebavõrdse jagunemise vähendamiseks. Vastupidi, praegused kosumiseks võetud meetmed ennustavad vaeste ja rikaste vahelise lõhe jätkuvat laienemist.

2011. aastal peetud maailma majandusfoorumil „Davos World Economic Forum“ tõstsid paljud mõjukad kõnelejad jõukuse ebavõrdset jagunemist esile „kõige tõsisema maailma ees seisva väljakutsena“ (nagu ütles IMFi erinõunik ja Hiina Rahvavabariigi Panga endine asekuuberner Min Zhu).

Davosi foorumil ilmnas lisaks, et ebavõrdsus on üks finantskriisi ja sellele järgneva majandusliku surutise sügavamaid põhjuseid. „Rikkad inimesed investeerivad finantsvaradesse, luues varamulle“, ütles meediagigandi WPP tegevjuht Sir Martin Sorrell. „Kaalukas väide on, et

jõukuse ühtlasema jagunemise korral jõuaks rohkem raha tarbijate kaudu tagasi majandusse, toetades äriettevõtteid stabiilse nõudluse püsimisega“⁹.

Tõhus võitlus vaesuse ja sotsiaalse ilmajäetuse vastu ei ole siiski võimalik, kui selle võitluse raames ei käsitleta eksisteerivat ebavõrdsust ning vajadust maailma rikkuste parema ümberjaotamise järele.

Mida see tekst käsitleb?

Jõukuse, ebavõrdsuse ja sotsiaalse tõrjutuse selgitusteksti eesmärk on tutvustada esialgset käimasolevatete diskussioonide ja rikkust käsitlevate kättesaadavate andmete ja uurimuste ülevaadet. Selgitustekst püüab pakkuda vajalikku taustainformatsiooni, et edendada edasist jõukuse, ebavõrdsuse ja sotsiaalse ilmajäetuse teemalist debatti, selle mõju vaesusele, vaesuse ennetamisele ja elimineerimisele ning rõhutada vajadust ressursside parema ümberjaotamise järele.

Käesolev tekst moodustab terviku EAPNi selgitustekstiga „Vaesus ja ebavõrdsus Euroopa Liidus“, mis keskendub peamiselt vaesuse tunnustele, põhjustele ja tagajärgedele ning seostele ebavõrdsusega. Nagu enamik EAPNi publikatsioone, keskendub ka see tekst peamiselt olukorrale Euroopas, võttes siiski arvesse ja heites pilgu ka teema globaalsele mõõtmele. Antud dokumendi koostasid Austria EAPNi nimel kirjutav Michaela Moser ning EAPNi sekretariaadis töötav Sian Jones, koostöös EAPNi sotsiaalse kaasamise töörühmaga ajavahemikus 2009–2010.

7. Veenvaid tõendeid ja palju selle-alast materjali on kogunud ja kirjastanud Richard Wilkinson ja Kate Pickett oma raamatus „The Spirit Level“, (London, Penguin 2009).

8. Euroopa vaesust kogevate inimeste kohtumine, konverentsi aruanne, lk 10.

9. Uudisartikkel, mille autoriks on Philip Aldrick, Daily Telegraph (26.01.2011) www.telegraph.co.uk

MIS ON JÕUKUS?

„Jõukaid pannakse tähele kõikidest klassidest enim ning uuritakse kõige vähem.“

John Kenneth Galbraith, USA majandusteadlane (1908–2006)

Jõukuse defineerimine

Lihtsana näivale küsimusele „Mis on jõukus ja kes on jõukad?“ pole tegelikkuses sugugi nii lihtne vastata. Praegu, mil jõukuse alased uurimused ja avalik arutelu on alles lapsekingades, puudub endiselt kokkulepe jõukuse kontseptsioonide, indikaatorite ja definitsioonide kohta.

Sissetulek ja varad, absoluutne ja suhteline jõukus

Uurimuse autorid peaksid kokku leppima, kas keskenduda jõukusele suhtelises või

absoluutses kontekstis, see tähendab, kas defineerida jõukust inimeste suhtelise rikkusena võrreldes keskmise sissetuleku ja varadega, või fikseeritud koguses finantsvarade omamisena.

Teine küsimus on, millises ulatuses tuleks jõukuse uurimustesse kaasata sissetulek koos andmetega varade kohta, või kas need kaks kategooriat tuleks statistiliselt lahus hoida.

Saksamaa jõukusaruande autorid kasutavad **suhtelist jõukuse definitsiooni**, lugedes „rikaste“ hulka need inimesed, kelle puhastulu moodustab keskmisest puhastulust 200% või enam ning kes omavad keskmisega võrreldes kolm korda rohkem kinnisvara ja koguvara.

Varade erinevad kategooriad

Jõukuse kohta saadaoleva teabe võrdlust alustades tuleb esmalt määratleda ja eristada varade erinevad kategooriad¹⁰:

- *Rahalised varad*: tehingu- ja säästukontod, krediidiriski vahetustehingud, summaarsed võlakirjad, aktsiad, investeerimisfondid ja avatud investeerimisfondid, elukindlustused, pensionivarad ja muud finantsvarad
- *Mitterahalised varad*: põhielukoht, investeringud kinnisvarasse, ärikapital, sõidukid, püsitarbekaupad ja kollektsiooniesemed ja muud mitterahalised varad
- *Võlad ja kohustused*: võlg, mille tagatiseks on kodu ja mis on põhielukoha hüpoteekide summa, muud kinnisvarahüpoteegid ja muud võlad, mille tagatiseks on kodu (sealhulgas krediidiilimiidid), sõidukilaenud, osamaksevõlg (sealhulgas krediitkaardi saldo), õppelaenud, muud pangalaenud ja mitteametlikud laenud
- *Netoväärtus*: rahalised varad pluss mitterahalised varad miinus võlad ja kohustused

10. Need on kategooriad, mis määratleti Luksemburgi jõukuse uurimuses („Luxembourg Wealth Study“ ehk LWS).

Investeerimisagentuuride Merrill Lynch ja Capgemini poolt iga-aastaselt publitseeritav maailma jõukusaruanne („World Wealth Report“) kasutab **absoluutse jõukuse definitsiooni**. Inimesed, kelle rahalised varad (v.a nende kodu) ületavad 1 miljon USD, määratletakse kõrge netoväärtusega indiviididena (High Net Worth Individuals ehk HNWI) ning neid on kogu maailmas ligikaudu 10 miljonit. Teise kategooriana tutvustab jõukusaruanne ülikõrge netoväärtusega indiviide (Ultra-HNWI) – need on inimesed, kelle valduses on rahalisi varasid (v.a kollektsooniesemed, tarbekaubad, püsitarbekaubad ja esmased elukohad) 30 miljonit USD või rohkem. Credit Suisse'i „Global Wealth Report“ kasutab vabamat määratlust: jõukas on

iga inimene, kelle netovarad ületavad 1 miljon USD. Selle määratluse alla mahtus 2010. aasta keskel kogu maailmas ligikaudu 24,2 miljonit indiviidi, mis moodustab täisealisest koguelanikkonnast ligikaudu 0,5%. Need inimesed kontrollivad varadesse paigutatuna kokku 69,3 triljonit USD – rohkem kui kolmandikku ülemaailmsest varade summast. Umbes 41% neist elab Ameerika Ühendriikides, 10% Jaapanis ja 3% Hiinas.

Ühe näite jõukuse absoluutse definitsiooni kohta on oma kirjutistes esitanud Wall Street Journali reporter Robert Frank, kes on kesken-dunud Ameerika uusrikastest kirjutamisele. Frank liigitab **rikkad inimesed kolme klassi**:

	Leibkonna netoväärtus	Esmase elukoha väärtus
Rikaste alamklass	1 kuni 10 miljonit USD	810 000 USD
Rikaste keskklass	10 kuni 100 miljonit USD	3,8 miljonit USD
Rikaste ülemklass	100 miljonit kuni 1 miljard USD	16,2 miljonit USD

Miljardi euro kujutlemine

Kolm nädisarvutust

1990. aastate algul teenis finantsgeenius George Soros valuutatehingutega ühe nädalaga peaaegu miljard eurot. Aitamaks inimestel selle summa suurust mõista, jagas Šveitsi majandusteadlane Martha Madörin selle kolme ossa, igaüks ligikaudu 300 miljonit eurot, ning pakkus välja kolm järgmist nädisarvutust.

70 aastat muretut ostlemist

Kui keegi püüaks kulutada 300 miljonit eurot asjade ostmisele, tuleks tal viis päeva nädalas kulutada 70 aasta jooksul igapäevaselt 14 400 eurot ehk 50 senti sekundis (sealhulgas iga-aastane 5 nädala pikkune „ostmispuhkus“).

Palgateenimine alates 20 000 eKr

Kui korraliku Šveitsi palgaga vabaühenduse töötaja (nagu Madörin ise) tahaks teenida oma tööga 300 miljonit eurot, pidanuks ta töölkäimist alustama 20 000 aastat enne Kristust, siis oleks see summa tal praeguseks olemas.

Vabaühenduse rahastamine 2500 aastaks

Keskmine vabaühendus, milles ka Madörin töötab (Šveitsi finantssüsteemi jälgiv sõltumatu võrgustik, kuhu kuulub 3–5 töötajat), oleks saanud tegutsemist alustada koos meie ajaarvamise algusega ning tal oleks endiselt alles ressursid kulutuste kindlustamiseks järgneva 500 aasta jooksul.

Allikas: Mascha Madörin (1997), „Schuldenkrise und Frauenalltag“, väljaandes Vergib uns unsere Schulden (Viin, lk 19-27)

Eksperdid nagu Robert Frank ja teised nõustuvad sellegipoolest, et isegi jõukuse absoluutse definitsiooni kasutamisel on inimeste arusaam jõukusest harilikult seotud võrdlusega teise inimesega, kelle puhastulu ja/või varad on nende omast suuremad või väiksemad. Niisugune arusaam sõltub suurel määral sotsiaalsest tõlgendamisest ja kultuurilistest väärtushinnangutest.

Paljudes riikides eitaksid rikkad inimesed avalikkuse ees oma jõukust, väites, et nad on vaid „suhteliselt heal järjel“. Need inimesed, kes on enne vaesust kogenud, võivad tunda end jõukana juba siis, kui saavad hea töökoha rahuldava palgaga, soetavad endale kvaliteetse eluaseme ning suudavad tagada oma lastele parema hariduse.

Seega on jõukuse kontseptsioonide ja definitsioonide väljatöötamine sama oluline kui andmete kogumine, eelkõige siis, kui püütakse rajada viiteallikat olemasolevatele definitsioonidele ja vaesust käsitlevatele andmetele.

Usaldusväärsete andmete puudumine

Kuna põhjalikud maksuaruanded ei ole üldiselt kättesaadavad, on uurimusandmed kõige silmapaistvamaks leibkondade jõukuse infoallikas.

Enamik jõukusuurimusi hõlmab harilikult järgmisi punkte¹¹:

- *Jõukuse- ja sissetulekuandmed aktsiakapitali või rahavoogude põhjal (näiteks reaalsete varade eri tüübid, finantsvarad, erinevat tüüpi sissetulekuallikad);*
- *Leibkondade sotsiaalmajanduslikud tunnused (leibkonna koosseis, liikmete haridus, elukutse, elukoht...);*
- *Intervjueeritavate hoiakud (sealhulgas riskide võtmise suhtes tuntav vastumeelsuse määra);*
- *Käitumuslik teave (näiteks infoallikate kasutamine finantsotsuste vastuvõtmisel).*

Viimastel aastatel on huvi jõukuse uurimise vastu kasvanud ning leibkonna jõukuse jagunemise ja koosseisu alaseid uurimusi peetakse praegu prioriteetseks uurimusvaldkonnaks.

Indikaatorite otsingul

Jõukuse uurimise eksperdid nagu Austria sotsiaaluuriia Martin Schürz juurdlevad, kas ja kuidas peaks määratlema absoluutset ja suhtelist jõukust, sest ilmselgelt on lihtsam mõõta millegi puudumist kui üleküllust. Näiteks rahuldava eluaseme puudumist saab määratleda teatud indikaatorite abil (hallituse olemasolu eluruumides, akende soojapidavus); kuid vastavaid indikaatoreid üliüksusliku või kvaliteetse eluaseme kohta on vaevalt võimalik ette kujutada. Kas näivald mittevajalikke lisandeid nagu kullatud detaile tuleks käsitleda üleküllusena, või oleks meil pigem tarvis mõista neid seoses staatuse tõusuga, mida need endas kätkeva võivad? Indikaatorid tuleb rajada stabiilsele ja usaldusväärsele teoreetilisele alusele, et vähendada jõukusandmete meelevaldset olemust ning tagada, et jõukuse mitterahalised mõõtmised nagu haridus, sotsiaalsed võrgustikud jms saaksid samuti arvesse võetud. Samamoodi nagu vaesusindikaatorid, peavad ka jõukusindikaatorid sissetuleku ja varadega seostuvate andmete käsitlemisel arvesse võtma inimvõimete kontseptsiooni. (Vt osa „Suhtumine võimekusse“)

11. Allikas: Davies/Shorrocks (2000), OECD (2008).

Kuid saadaolevaid usaldusväärseid võrdlevaid andmeid on endiselt väga vähe.

Sissetulekuandmete kättesaadavus kui ka kvaliteet on paranenud (milles on oma osa EU SILCI kasutuselevõtmisel ja rahvusvahelistel uurimusprojektidel nagu Luksemburgi sissetuleku-uurimus ehk LIS), andes aimu OECD maades saadava sissetuleku ebavõrdsuse skaalast, ei ole jõukusealaseid võrdlusandmeid endiselt kuigi palju.

2002. aastal peetud rahvusvahelise jõukuse ja sissetuleku uurimise ühingu 27. üldkonverentsil („27th General Conference of the International Association for Research in Income and

Wealth“) otsustasid mitme riigi sotsiaaluurijad ja ametkonnad ühendada jõud selleks, et koondada olemasolevad mikroandmed leibkondade jõukuse kohta sidusaks andmebaasiks. Luksemburgi jõukusuurimuseks (LWS) nimetatud projekti tulemused avaldati 2007. aastal. Kuid isegi laiahaardelises ja ambitsioonikas uurimusprojektis nagu LWS ilmnevad sellegipoolest paljud puudused ja vead, ning kõiki saadaolevaid andmeid tuleb tõlgendada ettevaatlikult. Märkimisväärset asjade paranemist oodatakse Euroopa Keskpanga (ECB) korraldatud leibkondade rahandus- ja tarbimisuurimusest (*Household Finance and Consumption Survey*)¹². Esimesi tulemusi võib oodata 2012. aastal¹³.

12. Vt www.ecb.int/home/html/researcher_hfcn.en.html and www.hfcs.at.

13. Tõene rahvusvaheliste andmete võrdlemine on äärmiselt keeruline, sest andmekogumise meetodid varieeruvad riikide lõikes. Mõnes riigis kasutatakse administratiivsetest registritest (näiteks maksuregistritest) pärit andmeid, teistes viidatakse lihtsalt leibkondade uurimisele. Erinevused eksisteerivad ka näidiste kujundamises, andmete analüüsis, redigeerimises, jõukuse määramises, uurimisüksustes ja muudes muutujates.

14. „Kuidas leibkondade jõukus jaguneb? Luksemburgi jõukusuurimusest LWS pärinev tõendusmaterjal“, OECD väljaandes (2008) „Ebavõrdsus suureneb? Sissetuleku jagunemine ja vaesus OECD maades“, ptk 10.

15. Austriast pärit andmed hõlmavad üksnes rahalist jõukust.

Luksemburgi jõukusuurimus („The Luxembourg Wealth Study“, LWS)¹⁴

LWS käivitati ametlikult 2004. aasta märtsis Luksemburgi sissetuleku-uurimuse (LIS) Luksemburgis asuvate uurimisüksuste ning Kanadas, Küprosel, Soomes, Saksamaal, Itaalias, Norras, Rootsis, Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides asuvate institutsioonide ühisprojektina. 2006. aastal ühines projektiga ka Austria, kelle esmane eesmärk oli koguda ja korraldada olemasolevad andmed leibkondade jõukuse kohta sidusasse andmebaasi, et pakkuda leibkondade netoväärtuse (rahalised ja mitterahalised varad) ning jõukuse jagunemise võrdlevatele uurimustele sidusat alust.

Ligi kaks aastakümnet varem algas Luksemburgi sissetuleku-uurimus („Luxembourg Income Study“, LIS), viies välja OECD maades eksisteeriva sissetuleku ebavõrdsuse skaala loomiseni. LISi tulemused näitavad, et 21. sajandi algul oli **sissetuleku ebavõrdsus kõige vähem silmatorkav Põhjamaades**. Järgnesid Beneluxi maad, Prantsusmaa, Saksamaa ja teised Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, neist tahapoole jäi enamik anglosaksi ja Ida-Euroopa riike. **Venemaal, Mehhikos, Eestis ja Ameerika Ühendriikides oli ebavõrdsuse määr kõige suurem.**

LWSi esimeste tulemuste hulka kuuluvad järgmised näitajad:

- *Peaaegu kõigis LWSi projektis osalenud riikides omas üle 80% leibkondadest üht- või teistsuguseid rahalisi varasid, enamikul juhtudel deposiitkontot. Aktsiate omamine on eriti laialt levinud Soomes ja Rootsis.*
- *Kõikides riikides omab üle 60% leibkondadest põhielukohta, välja arvatud Saksamaal ja Rootsis. Teise kodu omamine on kõige populaarsem Soomes ja Norras. Võlakohustuste omamises esinevad suured kõikumised, alates 22%st leibkondadest Itaalias kuni 80%ni Norras. Kui arvestada üksnes kindlustatud kodulaenu, siis ulatuvad näitajad 10%st Itaalias kuni 46%ni Ameerika Ühendriikides.*
- *Netoväärtuse ja sissetuleku määr on eri riikides erinev. Jõukuse kontekstis on kõige rikkam USA, kellele järgnevad Kanada ja Ühendkuningriik, seejärel Saksamaa ja Rootsi ning viimasena Soome ja Itaalia.*
- *Vanuserühmade lõikes keskmised näitavad varalised väärtused, et noortel on vähem vara, kõige jõukamad on keskealised ning eakate jõukus on taas keskealiste omast väiksem, kuid noorte omast suurem.*
- *Kõige suurem jõukuse ebavõrdsus (leibkonna netoväärtus) esines Rootsis, järgnesid USA, Saksamaa ja Kanada. Rootsi tippnäitajad tulenevad osalt sellest, et suur osa Rootsi leibkondadest on null- või negatiivse netoväärtusega. Kui vaadelda elanikkonna koorekihi valduses oleva netovara protsentuaalset jagunemist, siis on juhtival positsioonil USA. Jõukaim 1% USA leibkondadest kontrollib 33% kogurikkusest.*
- *Netovara ja puhastulu on omavahel suuresti, kuid mitte täielikult seotud.*

Jõukuse ebavõrdsuse näitajad ELi riikides

Erinevatest allikatest kättesaadavad andmed¹⁵ rõhutavad jõukuse ebaühtlast jagunemist ja suurt kontsentreerumist üle kogu Euroopa. Jõukate tippu kuuluva 10% varad ulatuvad 42%st Itaalias kuni 58%ni Rootsis ning 1% kõige jõukamate inimeste varad 11%st Itaalias kuni 18%ni Rootsis.

	Soomes	Saksamaa	Itaalia	Rootsi	Inglismaa
Tipp 10%	45%	54%	42%	58%	45%
Tipp 5%	31%	36%	29%	41%	30%
Tipp 1%	13%	14%	11%	18%	10%

Varjatud jõukus

Suurim leibkondade jõukuse uurimisega seotud probleem seisneb rikaste inimeste võimaluses oma tegelikku olukorda mitte avalikustada. Leibkondade jõukuse uurimustes osalemine on vabatahtlik ning olemasolevad uurimused kannatavad harilikult keskklassi mõjutuste all.

Jõukate leibkondade niisugustes uurimustes osalemist ei tule pidada juhuslikuks, vaid seda mõjutab otseselt leibkonna valduses oleva sissetuleku ja varade tase. Kindlasti tuleb kasutada maksuregistritest saadud või elamurajoonist või energiakasutusest tuletatud täiendavaid andmeid. Jõukusega seotud maksude ärakootamine toob kaasa mitte üksnes maksutulude vähenemise, vaid piirab ka jõukuse ebavõrdse jagunemise alase teabe kättesaadavust veelgi enam.

Jõukus on jätkuvalt varjatud teema. Avalikkuse huvi ja meediakajastused jõukusest ning selle mõjust ebavõrdsusele on kasvama hakanud alles viimastel aegadel. Kuid sügavam ja analüütilisem avalik debatt jõukuse jagunemisest on endiselt lapsekingades. Isegi vaesust kogevate inimeste Euroopa kohtumistel on jõukus diskussioonide teemaks olnud haruharva, kuigi üldine mureküsimus rikaste ja vaeste vahelise lõhe suurenemisest on päevakorda tõstetud.

Vajame investeeringuid jõukusuurimustesse

LWSi autorite sõnul on stabiilse ja olemuslikult mahuka leibkondade uurimuse korraldamiseni käia veel pikk tee, kuid saabuvate aastakümnete poole vaadatakse siiski entusiasmi ja lootusega, oodates selles valdkonnas märkimisväärset edasiminekut. ELi institutsioonid ja riikide valitsused on need, kes peavad püüdlema jõukusalaste andmete kogumise alustamisse või jätkuva taotlemise poole.

PEAMISED FAKTID JA SUUNDUMUSED

ELi liikmesriikide jõukusandmed

Mõnes ELi liikmesriigis algatati juba enne Luksemburgi jõukusuurimuse algust (vt uurimistulemusi eelmise peatüki tekstikastist 4) jõukuse teemalisi diskussioone ja mõningaid katseid selles valdkonnas andmeid koguda, kuigi oma vaesusaruannetes on neid kaasanud üksnes väga vähesed riigid.

2001. aastal alustas Saksamaa riiklike vaesusandmete täiendamist jõukusandmetega, kaasates need riiklikku vaesus- ja jõukusaruandesse. Ka Austria hakkas kaasama oma kaheaastase intervalliga koostatavasse sotsiaalaruandesse spetsiaalset peatükki, mis sisaldas andmeid jõukuse kohta. Lisaks on andmeid jõukuse ja ebavõrdsuse kohta hiljuti avaldatud ka Ühendkuningriigis ja Iirimaa.

Saksamaa jõukusaruanne¹⁶

2001. aastal avaldas Saksamaa oma esimese aruande vaesusest ja rikkusest, püüdes selle abil esitada ulatuslikku pilti riigis valitsevast sotsiaalsest olukorrast. Kuid jõukusele oli 290 leheküljelises aruandes pühendatud vaid 30 lehekülge ning sotsiaalorganisatsioonid ja sotsiaaluurijad on kritiseerinud jõukuse päritolu ja mõju käsitlevate analüüside nappust.

Kuigi analüütilised meetodid on öeldavasti täiustunud 2008. aastal avaldatud 3. aruandega, millele lisati uurimus jõukuse tajumusest ja Saksamaa elanikkonna hulka kuuluvate

juhtivtöötajate palganumbrid, on jõukuse ja ebavõrdsuse kohta endiselt saadaval suhteliselt vähe andmeid.

Vastavalt Saksamaa definitsioonile, mille järgi on jõukas iga inimene, kelle valduses on 200% keskmisest sissetulekust, on praegune Saksamaa jõukuskvoot (2003. aasta andmete põhjal) 6,4%. Kui võtta lisaks arvesse ka rahalisi varasid, tõuseb see 8,8%-ni sakslasest, kelle netosissetulek on rohkem kui 3418 eurot kuus.

Saksamaa sotsiaalabiorganisatsioonid on rõhutanud vajadust tegutseda andmekogumise osas vastavalt reaalsele puudujäägile ning rakendada võrdsete võimaluste (puudumise) eetilist analüüsi, osalusvõimalusi ning õiglase jaotamise indikaatoreid.

Vaesuse, jõukuse ja ebavõrdsuse vastastikusi seoseid pole esile toodud kuigi palju ning neid on silmatorkavalt vajaka ka aruannet käsitlevates meediakajastustes.

Saksamaa hiljutine uurimisprojekt jõukuse jagunemisest (2007. aasta andmete põhjal) näitab, et 27% kõikidest sakslasest ei oma mingeid rikkusi või on koguni võlgades, seevastu 10% kõige jõukamate omandis on enam kui 60% ja 1% tipprikaste valduses 23% leibkondade koguvaredest, küündides netovarani väärtusega 6,6 triljonit eurot.

16. „Der 1., 2. und 3. Armuts- und Reichtumsbericht der Bundesregierung“ (2001, 2005, 2008), kättesaadav ministeeriumi veebilehel www.bmas.de. Frick, Joachim R. ja Grabka, Markus M. (2009): „Gestiegene Vermögensungleichheit in Deutschland“, kättesaadav aadressil www.diw.de/documents/publikationen/73/93785/09-4-1.pdf

Uurimus rõhutab lisaks sissetuleku ja jõukuse ebavõrdse jagunemise vahelist tugevat seost.

Austria jõukusaruanne¹⁷

Jõukuseteemad on olnud Austria vaesusvastase võrgustiku Die Armutskonferenz fookuses peaaegu selle tegutsemise algusest peale. Organiseeriti kaks jõukusealast konverentsi, 1997. ja 2001. aastal. Lobitöö valitsusega, et täiendada oma sotsiaalaruannet jõukusealaste andmetega, oli vaid osaliselt edukas. Seni on aruande kolm väljaannet (avaldatud 2005., 2009. ja 2011. aastal) hõlmanud spetsiifilist jõukusalast peatükki, koos eraldi peatükkidega vaesuse ja sissetulekute ebavõrdsuse teemal.

Vastavalt andmetele, mis tehti esmakordselt kättesaadavaks 2009. aastal, on **10% Austria rikkaima elanikkonna valduses 54% kõikidest rahalistest varadest, kusjuures tipprikaste 1% käes on neid 27%. Kõige rikkam 0,1% omab 8% kõikidest rahalistest varadest, mis võrdub vähem jõukate valduses oleva summaarse 50%ga.**

Mitterahaliste varade andmed näitavad veelgi ebavõrdsemat jaotust: 10% kõige rikkamate valduses on 37% (= 170 miljardit eurot) põhielukohana ning lisaks veel 85% (= 370 miljardit eurot) täiendava kinnisvarana.

Kui rääkida aktsiakapitalist, on jõukuse kontsentreerumine veelgi märgatavam. Aktsiaid omab vaid 3,7% Austria leibkondadest, kusjuures 10 üksikisiku valduses on sellest 25% (väärtusega 4,7 miljardit eurot).

Saadaolevad andmed näitavad ka pärimisvõimaluste ebavõrdset jagunemist: päranduse saab vaid kolmandik leibkondadest (38%) ning ülikooli lõpetanute pärimisvõimalused on märkimisväärselt suuremad.

Oma järeldestes rõhutavad hiljutisse Austria sotsiaalaruandesse kaasatud jõukuseteemalise peatüki autorid taas, et praegu avaldatud numbrilisi näitajaid tuleb pidada alahindavaiks, sest andmete kättesaadavus on piiratud.

Jõukuse jagunemine lirimaa¹⁸

Jõukuse kohta lirimaa on praeguseni kättesaadav piiratud mahus ajakohaseid andmeid ning erinevates aruannetes kasutatakse erinevaid jõukuse mõõtmismeetodeid. Praegune majanduskriis on lirimaa rikkustele palju negatiivset mõju avaldanud, kuid oleks ekslik arvata, et see on õõnestanud lirimaa rikkaimate inimeste sissetulekut.

Uurimuses, mille Merrill Lynch 2010. aastal läbi viis, leiti, et rohkem kui 1 miljon USD (814 640 eurot) omavate inimeste arv kasvas 2009. aasta lõpuks peaaegu 2000 isiku võrra, olles eelnevalt

2008. aastaks drastiliselt vähenenud. Uurimus registreeris kõigi nende inimeste jõukuse, kellel oli rohkem kui 1 miljon USD sularaha ja varadena, jättes välja nende esmase elukoha ja juveelid, kunstiteosed või muud kollektsiooni-esemed. Miljonäride arvu kasv 2000 inimese võrra märkis riigis esimest „ülirikaste“ juurdetekkimist kahe aasta jooksul, liikudes tagasi 2007. aasta tippnäitaja poole¹⁹.

Ajalehe Sunday Independent 2010. aastal avaldatud „rikaste nimekiri“ näitas, et vaatamata majanduslikule surutisele ning üldise majanduskasvu langusele lirimaa on riigi 300 rikkaima inimese käes väärtusi ligi 50 miljardit eurot²⁰.

Enne majanduskriisi jäi iirlaste jõukus inimese kohta vastavalt liri Panga 2007. aastal avaldatud aruandele juhtivate OECD riikide mastaabis teisele kohale, Jaapanist tahapoole. Aruanne näitab, et jõukus inimese kohta oli 2006. aastal 196 000 eurot, olles võrreldes 2005. aasta 168 000 euroga oluliselt kasvanud. Lisaks ületas kogujõukus 1 triljoni, 2005. aasta isiklikud säästud väärtuses 10 miljardit olid määratud järgmise kümne aasta jooksul kahekordistuma. 30 000 iirlast olid sularahamiljonärid ja 100 000 on miljonärid siis, kui arvestusse kaasatakse ka nende maja väärtus. Aruande koostamise ajal oli 330 iirlase netoväärtus üle 30 miljoni euro, 2970 iirlase netoväärtus 5 kuni 30 miljonit eurot ning 29 700 netoväärtus jäi vahemikku 1 kuni 5 miljonit eurot. Miljardäre oli kuus²¹.

Sama uurimus tõstab lirimaa osas esile ka ebavõrdsuse ulatuse jõukuse jagunemises. Statistika näitas, et lirimaa 1% tipprikaste valduses oli 20% kogurikkusest, 2% tipprikkad kontrollisid 30% ning 5% käsutada oli 40% erakapitalist. Kui eluaseme hind välja jätta,

küündib jõukuse kontsentreerumine 1%ni elanikkonnast, kes kontrollivad 34% lirimaa koguvaradest.

Kui paljud meediaväljundid panevad suurt rõhku äärmiselt rikka eliidi esilekerkimisele lirimaa, siis jõukuse jagunemise ebavõrdsuse kohta on korraldatud väga vähe uurimusi. OECD statistiline riigiprofiil, mis koostati lirimaa 2010. aastal, näitas, et 2008. aastal oli rahvamajanduse kogutulu (GNI) ühe inimese kohta 25 904 eurot²². Vastavalt majandusliku ebavõrdsuse pärast muret tundva sõltumatu ajutrusti Tasc aruandele ELi 15 rikkaima riigi kohta (EU-15) tuli lirimaa rahateenimise ebavõrdsuse osas 2006. aastal esikohale²³. Küsitluses, mille nad oma uurimistöö osana läbi viisid, ilmnas, et tublisti üle kahe kolmandiku (70%) küsitletuist tundis, et jõukus jaguneb lirimaa ebaõiglaselt. OECD leiud toetavad seda jõukuse jagunemise analüüsi, viidates, et iirlaste jõukuse jagunemine kuulub arenenud riikide seas kõige ebavõrdsemate hulka. Kahjuks on jõukuse jagunemise uurimine lirimaa seni üsna piiratud olnud.

Mis puutub sissetuleku ebavõrdsusse, siis nähtub Gini koefitsiendi põhjal, et 2008. aastal oli 20% kõige rikkamate sissetulek 4,4% suurem kui 20% kõige vaesematel. See näitaja jääb ELi keskmisest napilt allapoole²⁴. (Gini koefitsiendi alusel mõõtmist on selgitatud tekstis eespool).

Jõukus ja ebavõrdsus Ühendkuningriigis

Vastavalt fiskaalpoliitika uurimisinstituudi (IFS) 2008. aasta aruandele oli jõukaima 10% kiiresti kasvav sissetulek Ühendkuningriigis peamine sissetuleku ebavõrdsust soodustav tegur. IFSi aruande põhjal kasvasid ebavõrdsuse

17. Allikas: „Verteilung der Geldvermögen“ (ptk 18) väljaandes BMASK 2009: Sozialbericht 2007-2008, ja „Aspekte der Vermögensverteilung in Österreich“ (ptk 14) väljaandes BMASK 2011: Sozialbericht 2010, Saksamaal kättesaadav Austria Sotsiaalministeeriumi veebilehel www.bmask.at

18. Allikas: Mary Murphy ja Peadar Kirby, „An Alternative Ireland is Possible: The Challenge of voicing an alternative vision for Ireland“, 2008.

19. „Merrill Lynch Global Wealth Management and Capgemini, 14th annual World Wealth Report“, juuni 2010.

20. www.independent.ie/national-news/number-of-irish-millionaires-soars-2230552.html

21. Bank of Ireland, „Wealth of the Nation 2007“

22. <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=CSP2010>

23. TASC, 2008. „The Solidarity Factor – Public Perceptions of Unequal Ireland“

24. Central Statistics Office, 2009. „Survey of Income and Living Conditions 2009“. Dublin.

- 70% elab Londonis ja riigi kaguosas
- 60% töötab rahandus-, kinnisvara-, raamatupidamis- või õigussektoris²⁵

Milline on kriisi mõju?

Ühendkuningriigis tundub majanduskriis esmapilgul mõjutavat koguni rikkaid. 2009. aastal ajalehes Sunday Times avaldatud „rikaste nimekiri“ tõstis esile, et riigi rikkaimad inimesed olid kollektiivse jõukusena kaotanud 155 miljardit naelsterlingit. Kuid see langus osutus lühiajaliseks, sest 2010. aasta aprilliks tõusis 1000 rikkaima inimese kollektiivne jõukus taas 30% võrra, mis oli 22 aasta jooksul suurim tõus, seevastu ülejäänud osa elanikkonnast pidi taluma kasinat elujärge. See tähendab tõusu 335,5 miljardilt 77,265 miljardile naelsterlingile. 2010. aastal oli Ühendkuningriigi rikkaima inimese, terasemagnaat Lakshmi Mittali väärtus 22,45 miljardit naelsterlingit.

suundumused perioodil 1980ndad kuni 1990ndad oluliselt; 80ndatel oli Gini koefitsient 0,25 ning 90ndatel 0,34. 1990. aastate keskel hakkas koefitsient veidi langema, kuid on alates 2007. aastast taas tõusnud. 2008. aasta Gini koefitsient on 0,36 – kõrgeimas punktis pärast 1961. aastat.

Kes on Ühendkuningriigis jõukad? IFS toob välja, et 2008. aastal iseloomustasid tipprikkad 0,1% maksumaksjatest järgmised tunnused:

- 90% meessoost
- 80% keskealised

Jõukuse jagunemine ülemaailmsel tasandil

Rikkaim 2% ülemaailmsest täiskasvanud elanikkonnast omab enam kui pool leibkondade kogurikkusest.

Rikkaim 1% ülemaailmsest täiskasvanud elanikkonnast omab 40% kogurikkusest.

Rikkaim 10% ülemaailmsest täiskasvanud elanikkonnast omab enam kui 85% globaalsest leibkondade rikkusest.

Maa ilma täiskasvanud elanikkonna alumine pool omab pelgalt 1% globaalsest rikkusest.

Jõukus on silmapaistvalt kontsentreeritud Põhja-Ameerikas, Euroopas ja kõrge sissetulekuga Aasia-Vaikse ookeani maades. Nende maade inimeste valduses on kollektiivselt peaaegu 90% maailma kogurikkusest.

Allikas: Maailma Arengumajanduse Instituut, ÜRO ülikooli majandusuuringus, 2006

25. IFS – 2004/5 maksutagastused: www.ifs.org.uk/publications/5200. IFSi andmed põhinevad isikliku sissetuleku (SPI) küsitlusel, iga-aastaselt HMRC poolt koostataval maksutagastuste näidisel, kus valimi suuruseks on 550 000 inimest. Võrdluse huvides hõlmavad näitajad Inglismaad, Šotimaad ja Walesi, kuid jätavad välja Põhja-Iirimaa.

KASVAV EBAVÕRDSUS JA SOTSIAALNE POLARISEERUMINE

„Maailmas on vaid kaks perekonda, nagu mu vanaema tavatses öelda – need, kellel on, ja need, kellel pole.“

Sancho Panza tõdemus Don Quijotele Miguel de Cervantes Saavedra raamatus „Don Quijote“.

Mis on sotsiaalne polariseerumine?

Briti sotsioloog Peter Townsend on sotsiaalse polariseerumise kontseptsiooni tutvustanud selleks, et suunata tähelepanu nähtusele, mida ta nimetab „maailma fundamentaalsemaks probleemiks“: tõsiasjale, et „jõukus ja vaesus polariseeruvad järjest enam“²⁶. Sotsiaalse polariseerumise kontseptsiooni eesmärk on aidata analüüsida ebavõrdsust mitte üksnes Euroopa Liidus ja Ameerika Ühendriikides, vaid ka niinimetatud arenguriikides.

Townsend teeb ettepaneku ühendada vaesuse ja sotsiaalse ilmajäetuse kontseptsioon sotsiaalse polariseerumise kontseptsiooniga, sest vaesus ja sotsiaalne tõrjutus „suunavad tähelepanu üksnes osale elanikkonnast“²⁷.

Sotsiaalse polariseerumise kontseptsiooniga nihutab Townsend osa tähelepanust, mis seni on olnud pühendatud debattidele niinimetatud „uue alamklassi“ eksistentsist, selle ühiskonnakihi esilekerkimisele, mida ta on juba varem soovitanud nimetada „ülemklassiks“ – väikesele ülikaste inimeste eliidile.

26. Peter Townsend „Poverty, Social Exclusion and Social Polarisation: The Need to Construct an International Welfare State“, Peter Townsendi ja David Gordoni väljaandes World Poverty: New Policies to Defeat an Old Enemy (Bristol: The Policy Press, 2002, lk 3–24).

27. Sealsamas, lk 7.

Kasvav ebavõrdsus

Koos äärmusliku jõukuse kasvuga on lõhe rikaste ja vaeste vahel süvenenud nii siseriiklikes mastaapides kui ka riikide vahel. Vastavalt 2008. aasta oktoobris avaldatud OECD uurimusele on lõhe rikaste ja vaeste vahel viimase kahekümne aasta jooksul kasvanud rohkem kui kolmveerandis OECD maades.

Uurimuse tulemused kinnitavad sedagi, et kasvanud on lõhe madalalt ja kõrgelt tasustatud töötajate vahel, et sissetulekud kapitalist ja väikeettevõtlastest on hakanud veelgi ebaühtlasemalt jagunema ning et jõukus jaguneb veel ebavõrdsemalt kui sissetulek. Mõned peamised uurimusest koorunud faktid:

- Rikkaima 10% inimeste sissetulek on kõikide OECD riikide lõikes keskmiselt üheksa korda suurem kui vaeseima 10% inimeste sissetulek.
- Jõukates riikides elavad vaesed inimesed ei ole tingimata paremal järjel kui nende saatusekaaslastes vaesemates riikides. Rootsi vaeseima 10% sissetulek on 1,5 korda suurem kui Ameerika Ühendriikide vaeseima 10% sissetulek – isegi kui keskmised sissetulekud on viimases kõrgemad.
- Ebavõrdsuse põhjus peitub suuresti tööturust ja suuremas lõhes madalalt ja kõrgelt tasustatud töötajate vahel, samuti tööturul mitteosalevate inimeste muutuval arvul.
- Kui ebavõrdsus on suurem, on põlvkondadevaheline rahateenimise mobiilsus väiksem.
- Juurdepääs ühiskondlikele teenustele ajendab ebavõrdsuse kasvu, kusjuures kõige olulisemad mõjud ilmnevad juurdepääsus haridusele, tervishoiuteenustele ja eluaseme hankimisele. Ühiskondlike teenuste ümberjaotav mõju võrdub keskmiselt kahe kolmandiku maksude ja soodustuste mõjuga.

Allikas: OECD „Growing Unequal: Income Distribution and Poverty in OECD Countries, 2008“

Muud uurimused ja hinnangud näitavad samuti, et jõukus jaguneb harilikult kaugelt ebavõrdsemal moel kui sissetulek ja et sissetuleku suhteliselt võrdne jagunemine ei too kaasa jõukuse suhteliselt võrdset jagunemist.

Jõukuse maksustamine, poliitilised institutsioonid ja kultuurierinevused etendavad otsustavat rolli.

Ühendkuningriik (2000): sissetuleku Gini koefitsient = 0,32; jõukuse Gini koefitsient = 0,66

Rootsi (2002): sissetuleku Gini koefitsient = 0,23; jõukuse Gini koefitsient = 0,89

Allikas: OECD (2008), lk 51 ja lk 263

Ühiskonnasiseseid ebavõrdsusi mõõdetakse tänapäeval peamiselt näitaja abil, mida statistikud nimetavad **Gini indeksiks**. **Gini koefitsient**²⁸ on moodus sissetuleku jagunemise ebavõrdsuse mõõtmiseks riigis. Koefitsient

võtab arvesse sissetuleku täiemahulist jagunemist. See on tehniline valem, mis sissetuleku tasemele vastavalt tuvastab paigutuva elanikkonna kumulatiivse osa suhte nende saadud kogusissetuleku kumulatiivsesse osasse. Kui

maailmas valitseks ideaalne võrdsus (st kõigi inimeste sissetulek oleks ühesugune), oleks Gini koefitsient 0. Kui kogu rahvamajanduse koguprodukt oleks ainult ühe inimese valduses, oleks koefitsient 1. Mida kõrgem on Gini koefitsient, seda ebavõrdsemalt sissetulek siseriiklikult jaotub. Kasutada olevad Gini indeksid jäävad vahemikku 0,247 (Taani, väiksem ebavõrdsus) kuni 0,743 (Namiibia, suurem ebavõrdsus). Ameerika Ühendriikide Gini koefitsient tõusis 1980ndate 0,34lt 2000ndate keskpaiga 0,38le ja Saksamaal on koefitsient sama aja jooksul tõusnud 0,26lt 0,3le. Ainus märkimisväärtset langust näitav riik on Brasiilia (0,59lt 0,55le).

Kuid Gini koefitsiendi väärtust on hakatud pidama küsitavaks, sest leibkondade küsitlused, mis harilikult selle arvutuse aluse moodustavad, ei hõlma kõige jõukamaid leibkondi. Katmata on ka erakätes olevad varad, mis on teisaldatud mitmesugustesse fondidesse. Austria näidisarvutus, mis hõlmaks äärmiselt ettevaatlikke nende varade alaseid oletusi, tõstaks Austria Gini indeksi 0,65lt 0,75le.

Puudub ka avalik debatt selle kohta, milline võiks olla (eba)võrdsuse „õiglane“ tase. Pole üllatav, et selles küsimuses lähevad arvamused lahku, nagu ka allolevad filosoofilised ja ideoloogilised kontseptsioonid ning spetsiifilised vaated võrdsusele.

Rikaste ja vaeste vahelise lõhe süvenemise alased selgitused erinevad sama palju kui väljapakutud lahendused. OECD aruanne osundab elanikkonna struktuuris ja tööturul viimase 20 aasta jooksul toimunud muudatustele, pidades neid peamisteks kasvava ebavõrdsuse põhjusteks (st tööhõive ja töötuse määrades esinevaid suundumusi). Peamine väljapakutud lahendus on seega kasvav investeerimine aktiivse tööhõive poliitikatesse ja haridusse, mitte aga laiahaardelisem ettepanek tegeleda ebavõrdsusega ümberjaotavate maksumehhanismide, sotsiaalse kaitse süsteemide ja ühiskondlike teenuste kaudu.

Globaalne ebavõrdsus

Globaalse majanduslase ebavõrdsuse uurimused on seni keskendunud peamiselt sissetulekule ja tarbimisele. Leiud tõendavad suurt elustandardite erinevust, kuid tunduvad näitavat sedagi, et globaalses sissetulekualases ebavõrdsuses ei ilmne selget tõusvat suundumust – peamiselt tuleneb see sissetulekute suurenemisest niisugustes riikides nagu Hiina või India. Kui need kaks riiki arvutustest välja jätta, on globaalne ebavõrdsus kasvanud.

Vastavalt Maailmapanga majandusteadlase Branco Milanovici uurimusele peab 2,7 miljardit vaest inimest jagama sama sissetulekut nagu 50 000 rikat inimest: 5% maailma vaeseimaid on ajavahemikus 1988–1993 kaotanud peaaegu 25% oma reaalsest sissetulekust, seevastu 5% maailma rikkamate sissetulek on 12% võrra kasvanud. Olukord on veelgi dramaatilisem, kui võtta arvesse ka globaalse jõukuse ebavõrdset jagunemist.

Riikides, kus puuduvad täielikud sotsiaalsed turvavõrgustikud, on leibkondade jõukus turvalisuse ja võimaluste pakkumiseks suurema tähtsusega. See annab vahendid pikaajalise tarbimise tõstmiseks, aitab isoleerida leibkondi ebasoodsatest riskidest ning pakub rahastust ettevõtlusalaseks tegevuseks. Jõukuse jagunemise uurimused tõestavad, et jõukus on ja jääb

28. Gini koefitsiendi kohta saab täpsemalt lugeda Vikipeediast: http://en.wikipedia.org/wiki/Gini_coefficient. Vt ka EAPNi vaesuse selgitusteksti, www.eapn.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=998%3Anew-version-2009-of-the-poverty-explainer&catid=40%3Aeapn-books&Itemid=84&lang=en

kõige madalamaks just neis piirkondades, kus seda kõige rohkem vajatakse²⁹.

Globaalne sugudevaheline lõhe

Sissetuleku ja jõukuse ebavõrdse jagunemise soolise mõõtmise kohta saadaolevad allikad tõendavad globaalse sugudevahelise lõhe olemasolu.

Juba 1980. aastatel juhtis ÜRO tähelepanu faktile, et naised moodustavad üle poole maailma elanikkonnast, kuid teevad ära kaks kolmandikku kogu maailma tööst, saavad kümnendiku kogusissetulekust ning omavad vähem kui sajandiku koguvaradest.

Tõsiasi, et need näitajad on tollest ajast saadik kasutusel olnud ning isegi ÜRO pole tundnud vajadust neid värskendada, tuleb pidada kaalukaks tõendiks selle kohta, et üldine pilt naiste poolt võrdväärse osa maailmarikkuste nautimise kohta pole 1980. aastatest saadik kuigivõrd muutunud.

Ebavõrdsuse kahjulik mõju

Suure osa sissetuleku ebavõrdsuse uurimuste võrdlus annab veenvaid tõendeid, et ühiskonnad, kus vaeste ja rikaste sissetulekuerinevused on

suuremad, kannatavad teistest riikidest enam paljude probleemide all; nende seas halvem füüsiline ja vaimne tervis ning kõrgem narkomaania, kuritegevuse ja vanglakaristust kandvate inimeste määr³⁰.

Richard Wilkinsoni ja Kate Picketti sõnul, kes kirjutasid raamatu „The Spirit Level“, mis esitleb ebavõrdsuse kahjuliku mõju kohta piinliku täpsusega kogutud tõendusmaterjali, asume me inimkonna ajaloo pöördepunktis. Paljud niinimetatud arenenud riigid on jõudnud majanduskasvu tasemele, kust edasi minna pole enam kusahilise. Heaolu või õnne määrad ei kasva enam – vastupidi, kasvavad hoopis depressiooni ja ärevussündroomi määrad, mis on neis riikides olnud tõusuteel juba viimased viis aastakümnet.

50 maailma rikkaimas riigis korraldatud ebavõrdsuse uurimustest pärit tõendusmaterjal viitab sellele, et meil on tarvis nihutada tähelepanu järjest suurenevalt kvantitatiivselt kasvult ja materiaalselt rikkuselt sotsiaalsele keskkonnale ja sotsiaalsete suhete kvaliteedile meie ühiskondades. Veelgi jõukamaks saamine ei aita suhteliselt jõukates riikides esinevate tervise- ja sotsiaalprobleemide ennetamisele kaasa kuigi palju või üldse mitte, suurema võrdsuse saavutamine aga küll. Ühiskonnad, kus rikaste ja vaeste sissetulekuerinevused on väiksemad, on sidusamad: kogukondlik elu on intensiivsem, usaldusmäärad kõrgemad ja vägivalda esineb vähem. Valdav enamus elanikkonnast tundub võrdsemast sissetuleku jagunemisest kasu saavat – ja pole mingit põhjust uskuda, et see ei peaks samamoodi paika ka jõukuse võrdsema jagunemise kohta³¹.

29. Allikad: James B. Davies jt: „The World Distribution of Household Wealth“, UNU-WIDER diskussioonidokument nr 2008/03; Branco Milanovic, „Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality“, Princeton 2007.

30. Vt Richard Wilkinson ja Kate Pickett, „The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better“, London: Penguin 2009.

31. Fakti, et Wilkinson ja Pickett keskenduvad oma töös ainult sissetuleku ebavõrdsusele, saab selgitada praeguse andmete olukorraga: laiahaardelisi andmekogumeid sissetuleku ebavõrdsuse mõjudest on palju, kuid jõukuse jagunemise kohta pole võrreldavaid andmeid peaaegu üldse.

Ülirikaste mõju

Nagu Townsend ja teised majandusteadlased samuti rõhutanud on, käib **jõukuse kontsentreerumine** harilikult käsikäes **võimu kontsentreerumisega**.

Vaatamata raskustele, mida paljud pangad ja mõned suurettevõtted hiljutise majanduskriisi tõttu kogevad, ilmub järjest rohkem tõendeid, et väike arv inimesi ja rahvusvahelisi korporatsioone omavad järjest suuremat mõju nii majanduspoliitikale kui ka üldistele tegutsemispoliitikatele. Jõukad inimesed on positsioonil, kus nad saavad mõjutada põhimõteteliste sotsiaalsete kontseptsioonide ja väärtuste defineerimist. Otsustava tähtsusega kontseptsioonid nagu vabaduse või turvalisuse tõlgendamine vormitakse vastavalt nende vajadustele. Näiteks vabaduse all mõistetakse üha enam vaid majanduslikku vabadust; vastutustunnet ja solidaarsust kaldutakse aga pidama üksnes isiklikeks, individuaalseteks omadusteks, mitte ühiskonna kohuseks. Samal ajal nähakse turvalisust peamiselt vajadusena turvata vara ja kaupu.

Mida enam valitsuste aruandekohuslus jõukate poole ja vaesust kogevatest inimestest eemale nihkub, seda väiksemaks jäävad avalikule sektorile eraldatavad eelarved (sealhulgas sotsiaalteenuste ja taristu jaoks).

Sotsiaalhoolekande ja solidaarsusel põhineva maksusüsteemi diskrediteerimine kombineerituna riskide individualiseerimisega moodustab sellest arengusuunast sama suure osa kui ühiskondlike teenuste järjest kasvav erastamine ja liberaliseerimine. Need suundumused kajastavad seda, kuidas turumajanduse põhimõtted toetavad nüüd üha rohkem kõiki eluvaldkondi, sealhulgas leibkondi, mittetulundussektorit ja riiki ennast.

Nende jõukust kogunud inimeste aruandekohuslus, kes kontrollivad täna ebaproportsionaalselt suurt osa maailmarikkustest, on äärmiselt piiratud. Praeguses majanduskriisis on ka see kõigile selgeks saanud.

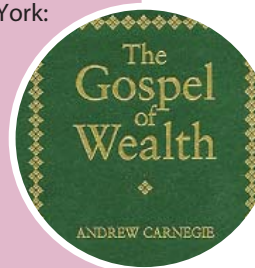
Tere tulemast Richistani

Mõni aasta tagasi sattus Wall Street Journali toimetaja Robert Frank Floridas toimunud jahtide näituse ajal vestlema Texasest pärit jahiomanikuga. Kaide ääres sildunud sadu hiigelsuuri purjekaid vaadates märkis jahiomanik, et tundis end siin olevat „täiesti teises riigis“. Tema sõnad sööbisid Frankile mällu, sest ta mõistis, et rikkad ei muutu mitte ainult veelgi rikkamaks, vaid on alustanud ka oma virtuaalriigi moodustamist – „see on iseseisev maailm, omaenda tervishoiusüsteemiga (isiklikud ihuarstid), reisisüsteemiga (eralennukid, rikaste klubid) ja keelega („Kes on su majapidamise määndžer?“)“. Muust ühiskonnast lahku löönud vabariik, mille ta ristis Richistaniks (eestindatuna Rikkurla) ning mida ta püüdis kirjeldada raamatus, mis pakub sissevaateid nende inimeste maailma, kes elavad teistsuguses finantsuniversumis, tarbivad piiramatult ega veeda oma kindlustusmaksetest või õppemaksudest mõeldes iial unetud öid, nagu see paljudes madala sissetulekuga leibkondades paraku on.

Raamat paljastab sedagi, et varade järjest suurema kogunemise tõttu üle kogu maailma paiknevate ülirikaste kätte, muudab soov rikkaks saada meie kultuuri ja ühiskonna iseloomu, või, nagu Frank selle sõnastab: „Rikkurla suunab meie majandust, meie kultuuri ja meie tarbimisharjumusi.“

Robert Frank, „Richistan“, New York: Random House, 2007.

Frank on jätkanud jõukate elu kajastamist, kaasa arvatud seda, kuidas nad praeguse majanduskriisiga toime tulevad, oma blogis aadressil <http://blogs.wsj.com/wealth/>.

PAREM JAOTAMINE

Vaene mees ja rikas mees seisavad ja vaatavad teineteist. Ja kõhn ning kahvatu vaene mees ütleb teisele: „Kui mina poleks vaene, poleks sina rikas.“

Bertolt Brecht

Eetilised kaalutlused

Eetika tuleb mängu, kui rääkida heast elust ning sellest, mida on tarvis teha või mitte teha, et leibkonna, paikkonna, kogukonna või terve ühiskonna kõigi liikmete, kogu riigi kodanike elu oleks hea.

Seetõttu peab jõukuse eetilistest vaatenurgast hindama, kui suures ulatuses jõukus ja praegused jõukuse loomise ning jagamise vormid õonestavad või soodustavad kõigi jaoks väärka elu rajamist. See on eelduseks arutlusele sellest, millest inimväärne elu koosneb, ning avalikule debatile selle kohta, kuidas inimesed oma elu ja ühiskonda kõige paremini korraldada saavad, austades üksteise erinevusi ja võrdsust.

Filosoofilisi kontseptsioone, sotsioloogilisi uuringusi, inimõiguste ülevaateid, globaalseid tegutsemiskavasid ja kirjanduses või isiklikel kohtumistel väljendatud inimeksemusi ja vaateid hinnates tunduvad hea elu põhielemendid ulatuslikult kattuvat, kuigi üksikasjadesse laskudes ilmnevad ka suured erinevused.

Eetik Martha Nussbaum on need hea elu elemendid järjestanud enda poolt täiustatud võimekuse ülevaates, pakkudes välja hulga indikaatoreid, mida saab kasutada ka jõukuse ning selle poolt ebavõrdsusele ja heaolule avaldatava mõju negatiivsete või positiivsete tunnuste mõõtmiseks.

Võimekuse ülevaade (Martha Nussbaum)

Toetudes India majandusteadlase Amartya Seni tööle ja India ja muude piirkondade „vaeste“ naiste kogemustele on USA filosoof ja eetik Martha Nussbaum koostöös teiste akadeemikutega Helsingi ÜRO ülikoolis välja töötanud hulga indikaatoreid, mille abil saab hinnata, mil määral on hea elu võimalik kõigile ühiskonnaliikmetele. Tema lähenemisviis tundub edasi arendavat Seni poolt tutvustatud võimekuse ideed, rajades seega aristotelesliku arusaama, et riigi konstitutsiooni oivalisus peitub selle võimes tagada oma kodanikele võimalus otsustada ühiskonna materiaalsete ja loodusressursside baasil hea elu ja tulutoovate toimingute kasuks.

Et hinnata, mil määral üks või teine riik sellele põhimõttele vastab, on tarvis välja töötada selge arusaam, milles hea elu õigupoolest seisneb. Asi pole pelgalt sotsiaalselt raha, kinnisvara, võimaluste ja positsioonide õiglasemas jaotamises ühiskonnas. Niisuguse lähenemisviisi keskmes peituv küsimus pole see, milliseid ressursse inimesed käsutada saavad või kui rahul nad oma eluga on, vaid „Mida on inimesed võimelised tegema ja millised olema?“

Sellele küsimusele kõikehõlmava vastuse leidmiseks on Nussbaum koostanud loendi alltoodud funktsioonidest või võimetest, mida saab kasutada nii elukvaliteedi hindamiseks kui ka tegevuskava planeerimiseks.

- Elu (elada „loomuliku“ lõpuni)
- Kehaline tervis (sealhulgas eluase, toit ja seksuaaltervis)
- Kehaline rikkumatus (liikumisvabadus; pole seksuaalset ahistamist ega vägivalda)
- Meeled, kujutlusvõime, mõtted (treenimine ja enese väljendamine hariduse, kunsti, religiooni kaudu)
- Emotsioonid (kiindumus inimestesse ja asjadesse, võime hoolida ja armastada, leinata, tunda ja väljendada tänulikkust, iha ja viha)
- Praktiline põhjendamisvõime (idee/kontseptsiooni omamine selle kohta, milline on hea elu; võimelis iseenda eluplaani väljendada ja järgida)
- Suhted (teiste inimestega, teiste elusolendite ja ümbritseva keskkonnaga)
- Mängulisus (võime naerda ja mängida ning lõõgastavaid tegevusi nautida)
- Kontroll keskkonna üle (poliitilise osalemise kaudu, võime omada kinnisvara, õigus kvaliteetsele töökohale)

Nussbaumi sõnul tuleb sellesse loendisse suhtuda kui „taandamatusse paljususse“, mis tähendab, et ühegi komponendi vajadust ei saa rahuldada inimesele mõnda teist komponenti rohkem võimaldades. „Kõik elemendid on keske tähtsusega ja kõik on erilise kvaliteediga.“

Seetõttu ei hõlma hea elu üksnes head tervist ja kehalist rikkumatust, vaid ka ideid, loovust ja mängulisust, võimet väljendada emotsioone, hoida alal häid suhteid, nautida kuuluvustunnet ja osaleda iseenda elu konteksti vormimises.

Allikas: Martha C. Nussbaum „Women and Human Development. The Capabilities Approach“ Cambridge'i ülikooli kirjastus, 2000.

Ebavõrdsuse õigustamine

Kui tuvastatakse vajadus tohutut sissetulekut ja jõukuse ebavõrdset jagunemist seadustada, on harilikult käepärast terve hulk selgitusi. Ebavõrdset sissetulekut õigustatakse sageli suuremate pingutustega või suurema vastutusega Sellegipooldest on raske mõista, miks investeerimispankur, eriti selline, kes on riskerinud paljude investorite rahaga, peaks saama sada või koguni tuhat korda suuremat palka kui samas pangas töötav koristaja või pankuri haige sugulase eest hoolitsev haiglaõde.

Populaarne argument jõukuse kogunemise õigustamiseks on selgitus, et olemasolevad varad on eduka säästmise või eduka äritegevuse tulem.

Säästa on võimalik üksnes neil, kelle käsutuses on piisavalt külluslik sissetulek, millest jääb vajalike kulutuste tegemisel raha üle, ning ainult väga väikesel osal edukatest äritegevustest õnnestub oma äritegevuse abil miljoneid või miljardeid teenida.

Õigluse teooria (John Rawls)

Esitades väljakutse levinud majanduslikule seisukohale, mille kohaselt ebavõrdsus pole mitte üksi seaduslik, vaid lausa soovitatav, sest see aitab kaasa rahvaste jõukuse kasvule, on USA filosoof John Rawls väitnud, et see peab paika üksnes siis, kui „vaeste ja puudustkannatavate“ olukorda on tõhusalt parandatud. Üldine ühiskonna jõukuse kasv seda ei tee.

Oma kuulsas 1970ndate algul ilmunud raamatus „Õigluse teooria“ („A Theory of Justice“) võttis Rawls endale ülesandeks tutvustada uut jaotava õigluse kontseptsiooni, mida ta hiljem edasi arendas ja ümber korraldas, kirjutades 2001. aastal raamatu „Õiglus erapooletusena: ümbersõnastusi“ („Justice as Fairness: A Restatement“).

Rawlsi argumentide seas, mis on mõjusad veel tänapäevalgi (kuigi neid kasutatakse sageli moonutatult), eelkõige siis, kui poliitilised otsuselangetajad pooldavad „võrdseid võimalusi“, on põhimõte, et ühiskonna kõigile liikmetele tuleb tagada juurdepääs teatud põhiasjadele, nende seas vabadused, võimalused ja lugupidamine, ja et sotsiaalsed ja majanduslikud ebavõrdsused on aktsepteeritavad üksnes siis, kui need on korraldatud nii, „et need toovad suurimat kasu ühiskonna vähem soodsas seisus liikmetele ning et ametikohad ja positsioonid tuleb avada igaühele, võrdsete võimaluste alusel ja võrdsetel tingimustel“.

Rawlsi teooriat on käsitletud mitmest kandist ning eetikud nagu Martha Nussbaum on selle liigitanud „nõrgaks“ teooriaks ning minimaalseks headuse kontseptsiooniks. Rawlsi teooria eirab sotsiaalse päritolu mõju ja sel ei õnnestu defineerida võimeid, mida on tarvis, et olemasolevate võimaluste vahel vabalt valida ja neid kõige paremini ära kasutada.

MAAILMA RIKKUSTE JAGAMINE: KUIDAS EDASI MINNA?

„Maa annab küllalt, et rahuldada igaühe vajadusi, kuid mitte igaühe ahnust.“

Mahatma Gandhi

Vajame uut visiooni, uut majandus- ja sotsiaalpoliitikat

Juba 18. sajandil defineeris Adam Smith oma klassikalises majandusteoorias inimolendid olevustena, keda kannustab teadmisjanu. Sel moel õnnestus tal ahnus patust peamiseks majandust käivitavaks jõuks teisendada. Sellest ajast saadik vormivad lõputu edasipüüd ja majanduslik kasv väärtusi ühiskonnas üldiselt.

Jõukuse kohta uue perspektiivi (ja selle tulemusel ka uue ning senisest õiglasema jaotamise viisi) omandamiseks tuleb mõned peamised majanduslikud põhimõtted küsitavaks kuulutada.

Ajalooliselt mõisteti majandustegevust alati nappide või haruldaste kaupade jaotamisena. Kuid tänapäeval pole vähemalt tööstusriikides mingit tegelikku kaubanappust – vastupidi, tööstusmaad elavad külluse ja priiskamise ühiskondades, mis näitab selgelt, et vaesust oleks võimalik välja juurida, kui eksisteeriks poliitiline tahe jõukus ümber jaotada.

Seetõttu tuleb selgeks teha, et ühiskonna jõukusse tuleb suhtuda ja seda jaotada hoopis teisiti. Kui see, mis loeb, on kõigi ühiskonnaliikmete väärikas elu, oleks jõukas ühiskond see, mis suudab igaühele tagada adekvaatse minimaalse sissetuleku, taskukohase juurdepääsu sotsiaalsetele kaupadele ja teenustele (haridus, tervishoid ja haiguste ennetamine, ühistransport, lapsehoidmisvõimalused, nõustamiskeskused

jms) ning solidaarsuse riskide jagamisel. Isegi kui keskenduda majanduslikule tõhususele, on ilmne, et kõrgelt arenenud sotsiaalse turvasüsteemiga riigid kuuluvad üle kogu maailma ühtlasi kõige tõhusama majandusega riikide hulka.

Jõukuse rikkalikud võimalused

Mõiste „jõukus“ ei peaks piirnema üksnes kinnisvara ja muu omandiga – ühiskond saab oma üldkasutatavate kaupade ja teenuste poolest samuti jõukas olla. Samamoodi ei ole üksikisikute jõukus määratletud ainult nende varaga, kuid märksa suuremal määral hoopis sellega, mida nad saavad teha ja omada (vt eelpool). Individuaalne elukvaliteet sõltub aga väga palju võrdsematest ühiskondadest, mis suudavad anda oma liikmetele täieliku juurdepääsu kõrgkvaliteetsetele sotsiaalkaupadele ja -teenustele ning tagada, et nende võimed oleksid toetatud nii, et igaüks suudaks need enda ja oma kogukonna jaoks heaks eluks konverteerida.

Niisuguse arusaama omaksvõtmisel pole jõukust tingimata tarvis põlu alla panna.

Vastupidi, jõukuse loomumane potentsiaal ja selles sisalduvad rikkalikud võimalused tuleks tõeliselt vabaks lasta.

Jõukuse rikkalike võimaluste ärakasutamisel ning ümberjaotamise soodustamisel saab rakendada mitmesuguseid meetodeid, nende seas filantroopia ja heategevus, jõukus- ja tulumaksud, sotsiaalne turvalisus, sealhulgas tagatud miinimumpalk ning investering kvaliteetsesse sotsiaalsesse taristusse.

Filantroopia tundub tänapäeval olevat kõige populaarsem jõukate heategevusmeetod.

Vastavalt majandusajakirja Economist artiklile hoidsid kümme maailma suurimat fondi 2005. aastal oma valduses enam kui 150 miljardit USD. Bill Gates ja Warren Buffet üksi kontrollivad oma fondis 60 miljardit USD. Filantroopiline töö annab mõnele rikkale inimesele ilmselgelt teatud tähendusliku ja mõtestatud elu elamise tunde, aitab neil oma jõukust õigustada ning annab neile, nagu Belgia sotsiaaluurija Francine Mestrum välja toob, täiendava staatuse ja võimu, sest nad saavad kulutada miljardeid ilma mingi demokraatliku kontrollita.

Kõrge jõukus- ja tulumaks on populaarsed ainult väheste jõukate inimeste seas nagu näiteks Austria magnaat Hanspeter Haselsteiner, kes avalikult toetab jõukuse kõrgemat maksustamist, pidades seda adekvaatseks hinnaks sotsiaalselt sidusas ühiskonnas elamise eest,

ilma et rikkad peaksid end lukustatud väravatega kogukondadesse peitma.

Vaatamata oma äärmiselt jaotuslikule mõjule (või ehk just sellepärast) on jõukus- ja tulumaks viimaste kümnendite jooksul sellegipoolest üha enam populaarsust kaotanud ning neid asendavad üha suuremal määral kaudsed või ühtsed maksud, mis nihutab ebaproportsionaalselt suure osa maksudest madalama sissetulekuga elanikkonnarühmade poole.

Sotsiaalse turvalisuse ja sotsiaalse kaitse edendamine on jätkuvalt tunnustatud kui autonoomne vajadus, isegi niisuguste institutsioonide poolt nagu Maailmapank. Seetõttu on sotsiaalse turvalisuse funktsioon harilikult piiratud vaesuse kui niisugusega võitlemisega, võtmata arvesse, mil moel universaalsed sotsiaalse turvalisuse ja sotsiaalse kaitse meetmed saaksid kaasa aidata ka ebavõrdsuse vähendamisele, tagades jõukuse õiglasema jaotamise.

Vajame globaalset lähenemisviisi

Oma raamatus „Maailma vaesus“ („World Poverty“) esitavad Ühendkuningriigi sotsiaaluurijad Pete Townsend ja David Gordon

üleskutse rahvusvahelise heaoluriigi rajamiseks ning nad on koostanud nimekirja rahvusvahelistest toimingutest, mis aitavad võita maailma riikides esinevat vaesust. Vaesusvastaste ja sotsiaalse taristu meetmete kõrval (näiteks adekvaatse miinimumpalga skeemide sisseviimine üle kogu maailma, ülemaailmne lastetoetuse pakkumine, vaeseimale 10%le võimaldatavad sotsiaalmajad ning rahvusvahelise vaesusjoone kohandamine) hõlmab manifest ka pikka rida meetmeid, mis on suunatud jõukuse parema jaotamise poole. Nende hulka kuuluvad näiteks:

- *Sissetuleku võrdsuse ülempiiri (st standardse Gini koefitsiendi 0,4) kohandamine iga valitsuse poolt*
- *Põhjapoolsete riikide valitsuste kohustumine asendada SKP 0,7% välisriikide arendamiseks sihtmärgiga 1%*
- *Uus rahvusvaheline ettevõtteadus ja ausa kaubanduse raamistiku loomine*
- *Rahvusvaheliste finantsagentuuride ümberstruktureerimine*
- *Rahvusvahelise rahaliste tehingute maksu sisseviimine; seda haldaks täiendavalt demokratiseeritud ÜRO, toetades lastetoetuste kehtestamist arengumaailmas*

Globaalne heaoluprojekt on ka kontseptsiooni „Maailma ühiskondlik rahandus“ („World Public Finances“) tuum, nagu räägiti Maailma Sotsiaalforumil, tehes ettepaneku ülemaailmsete maksude kehtestamiseks ja selliste sotsiaalse kaitse süsteemide rajamiseks, mis ulatuvad kaugemale pelgalt absoluutse vaesusega võitlemisest. Uut mõtteviisi pakkuda arenguabi koos eelarvetoetusega peetakse siin positiivseks sammuks, kuid niisugusel kujul ebapiisavaks. Tuleb rajada rahvusvahelised seiresüsteemid, mis jälgivad pealinnade asukoha muutmist majandusraskuste tõttu ning relvakaubandust, ning mis püüavad kapitali liikumist läbipaistvamaks muuta – ainult nii on võimalik liikuda arengule ümberorienteerumise ning ühiskondlike kaupade ja teenuste globaalsel tasandil õiglase jaotamise poole.

Mitmed jõukuseuurijad, näiteks Austria majandusteadlane Martin Schürz, püüavad tõsta inimeste teadlikkust sellest, et õiglus on alati suhteline nähtus ning teave ebavõrdsuse suhete kohta on seetõttu suurema tähtsusega kui andmete kogumine ainult jõukuse kohta.

Schürz soovib niisuguste indikaatorite väljatöötamist, mis kataksid kogu sissetuleku ja jõukuse jagunemise skaala ning võtaksid arvesse nii küllust kui ka vaesust.

Lisaks kutsub ta majandusteadlasi üles analüüsima ja tõstatama ebaõigluse ja ebavõrdsuse teemasid, selle asemel, et piirduda vaid lõputu andmekogumisega. Vastasel juhul oleks vaesus- ja jõukusaruannete ainus tulem olukorra parem dokumenteerimine, mitte muutmine.

„Sada aastat tagasi vastasid erinevad valitsused, nende seas Suurbritannia ja Saksamaa, aga ka väiksemad riigid nagu Uus-Meremaa ja Norra, toleaegele vaesusprobleemi manifestile. (...) 21. sajandi algul ripub meie pea kohal veelgi suurema sotsiaalse enesehävitamise välja-vaade, see on sotsiaalse polariseerumise kaasnähe – välja arvatud juhul, kui sellele kohaste meetmete abil operatiivselt vastu astutakse. Esmaseks prioriteediks on muutunud riikidevaheline teadustöö ja poliitiline tegevus demokraatlikuma ja rahvusvaheliseks muudetud õigusraamistiku rajamiseks, mille abil kaitsta inimese elustandardeid.“ (Townsend, lk 19)

Mida on tarvis teha?

Eelpool esitatud andmetele, diskussioonidele ja kontseptsioonidele toetudes paneme me ette mõningad viivitamatud järgmised sammud, mis viivad meid edasi teel kõigi inimeste parema elu juurde:

- **Teadlikkuse tõstmine jõukuse tähenduse kohta** ning arusaama süvendamine vaesuse, ebavõrdsuse ja rikkuse kogumise vastastikusest sõltuvusest ning selle sotsiaalsest ja majanduslikust hinnast.
- **Investeerimine jõukusuurimustesse, selle parem seire ja mõõtmine**, töötades jõukuse, sissetuleku ja vaesuse kohta välja üldised indikaatorid ning võrreldavad andmed ning arendades edasi olemasolevaid andmeid/indikaatoreid. Investeerida tuleb lisaks vaesusuurimustele ka jõukusuurimustesse, kaasates andmed/indikaatorid osana ELi ja rahvusvahelistest seiremehhanismidest.
- **Keskenduda senisest rohkem jõukuse mobiilsuse uurimisele**: jõukus on põlvkondade lõikes üpris püsiv nähtus (rikkad jäävad rikkaks, vaesed vaeseks), pärssides võimaluste võrdsustumist.

- **Töötada välja ja leppida kokku uued sotsiaalse ja majandusliku progressi indikaatorid**, mis hõlmavad hea elu võtmelemente kõikide inimeste jaoks ning individuaalsete võimete täiel määral rakendamist, kasutades selleks tööks uusi indikaatoreid, mis ulatuvad SKPst kaugemale.
- **Kasutada senisest enam ära sotsiaalse polariseerumise ja vaesuse tootmise kontseptsioone**, nihutades tähelepanu niinimetatud „uuelts alamklassilt“ (inimestelt, kes kogevad äärmuslikumat vaesust) nähtusele, mida Townsend nimetab „ülemklassiks“, ning esitada väljakutse domineerivale neoliberaalsele majandusmudelile, mis seda üha laienevat lõhet toetab.
- **Edendada uurimusi erinevate jaotus- ja ümberjaotusmehhanismide tõhususest**, sealhulgas nende sotsiaalsest ja majanduslikust maksumusest ning erinevate maksurežiimide kasutegurist, samuti ühiskondlike eelarvete kuluprioriteetidest, eesmärgiga soodustada jõukuse ja suutlikkuse õiglasemat jaotamist.
- **Käivitada ulatuslikum avalik debatt sellest, millist ühiskonda me tahame**. Mis on see, mis moodustab kõikide üksikisikute jaoks „hea elu“; lisaks tuleb määratleda, millised peaksid olema valitsuste õigused ja kohustused. Ainult nii on meil võimalik hakata arendama ühtseid arusaamu sotsiaalsest ja majanduslikust õiglusest ning selgitada välja, kuidas maailma rikkusi tuleks jaotada, et need kõigile inimestele hea elu tagaksid.
- **Globaalse hoolde- ja heaoluprojekti alase kampaania korraldamine**, rõhudes rahvusvahelistele mehhanismidele, et tagada sissetuleku ja jõukuse õiglane jaotumine ning adekvaatne finantseerimine tõhusa sotsiaalse ja majandusliku taristu rajamiseks, mis kindlustaks kõikidele inimestele parema elujärje.

KASUTATUD KIRJANDUS JA TÄIENDAV LUGEMISVARA

- Davies, James ja Shorrocks, Anthony (2000): „The Distribution of Wealth“, Atkinson, Anthony B./Bourguignon, Francois (Hg.) väljaandes „Handbook of Income Distribution“, 1. köide, Amsterdam: Elsevier, lk 605–675.
- Townsend, Peter ja Gordon, David (2002): „Manifesto: international action to defeat poverty“, Peter Townsendi ja David Gordoni raamatus „World Poverty: New Policies to Defeat an Old Enemy“, Bristol: The Policy Press, lk 433–436.
- Mestrum, Francine: „World Public Finances and Global Income Inequality“. Interneti veebiaadress www.choike.org/documentos/Inequality.pdf
- Schürz, Martin: „Ungleich in der Ungleichheit: Gedankensplitter zur ungerechtfertigten Ungleichheit“, M. Roseckeri väljaandes „Gleichheit“ (2008).
- Milanovic, Branko (2010): „The Haves and the Have-Nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality“, New York: Basic Books.
- Schürz, Martin: „Auf der Suche nach dem verschwiegenen Reichtum“, väljaandes „Intervention Bd. 5“ (2008), 1, lk 63–78.
- OECD (2008): „Growing Unequal, Income Distribution and Poverty in OECD Countries“.
- Richard Wilkinson ja Kate Pickett: „The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better“, London: Penguin, 2009.
- Townsend, Peter (2002): „Poverty, Social Exclusion and Social Polarisation: The Need to Construct an International Welfare State“, Peter Townsendi ja David Gordoni raamatus „World Poverty: New Policies to Defeat an Old Enemy“, Bristol: The Policy Press, lk 3–24.

IMAGINE TOMORROWS WORLD

CELEBRATING THE 50TH ANNIVERSARY OF RICH - THE WORLD CONSERVATION UNION. PRODUCED WITH THE SUPPORT OF NEWSWEEK INTERNATIONAL.

Euroopa vaesusvastane võrgustik (EAPN) on 1990. aastal rajatud sõltumatu vabaühenduste ja tööühmade võrgustik, mis tegeleb vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastase võitlusega Euroopa Liidu liikmesriikides.

Selle selgitusteksti koostasid Michaela Moser EAPNi sotsiaalse kaasamise tööühmast ning Sian Jones EAPNi sekretariaadist. Tekst toetub paljude sotsiaaluurijate korraldatud vaesuse, jõukuse ja sotsiaalsete ebavõrdsuste alastele uurimustele. Nende publikatsioonide üksikasjalikud viited asuvad allmärkustes ja kasutatud kirjanduse loendis. Selgitusteksti autorid tänavad ka EAPN Austria, EAPN Iirimaa ja EAPN Saksamaa tööühmi ning Martin Schürzi nende erilise panuse eest.

Euroopa vaesusvastane võrgustik. Reprodutseerimine on lubatud eeldusel, et tekst sisaldab kohaseid viiteid algallikale.

Mai 2011

EUROPEAN ANTI POVERTY NETWORK